

СТАЊЕ ПРОЦЕСА ДЕРЕГУЛАЦИЈЕ, РЕСТРУКТУРИРАЊА И ПРИВАТИЗАЦИЈЕ ЕЛЕКТОПРИВРЕДА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

А. ТАУШАН, МХ ЕРС ЗЕДП „ЕЛЕКТРО-БИЈЕЉИНА“, БИЈЕЉИНА, РЕПУБЛИКА СРПСКА, БиХ
Н. КАТИЋ, ФАКУЛТЕТ ТЕХНИЧКИХ НАУКА, НОВИ САД, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

УВОД

Дерегулација је процес промјене регулаторне политике и законодавства ради повећања конкуренције између добављача неке робе или услуге. Реструктурирање значи промјену организације и економских односа са циљем повећања ефикасности уз смањење трошкова пословања предузећа. Приватизација је процес преноса власништва из државног у приватно власништво по законом утврђеној процедури.

Општеприхваћено је мишљење да ће се приватизацијом електроенергетских компанија омогућити стварање тржишта и конкуренције са циљем сигурног и поузданог снабдијевања купаца електричном енергијом под што је могуће повољнијим условима.

Реструктурирање, приватизација и отварање тржишта електричном енергијом процеси су који обилјежавају електроенергетски сектор данас, а достигнути степен промјена различит је како у свијету, тако и у Европи. Околности под којима се одвијају ови процеси разликују се од државе до државе и не постоји идеалан модел који би био најбољи за све земље.

Процеси дерегулације и реструктурирања електроенергетског сектора са циљем отварања тржишта електричне енергије, који су спроведени посљедњих деценија, довели су до крупних промјена у начину организације и функционисања вертикално интегрисаних електропривреда, унутар којих су се обављале дјелатности производње, преноса, дистрибуције и снабдијевања купаца електричном енергијом. У процесу дерегулације и реструктурирања је извршена подјела електроенергетских дјелатности на монополистичке и тржишне, као и правно, рачуноводствено и функционално раздвајање ових дјелатности унутар предузећа. Пренос и дистрибуција електричне енергије су природни монополи, док се за производњу и снабдијевање успоставља тржиште. У складу са тим, дошло је и до потребе за формирањем нових институција као што су регулаторне агенције у области енергетике / електричне енергије, чија је основна активност регулисање монополистичких дјелатности, односно преноса и дистрибуције, а у циљу обезбјеђивања сигурне, поуздане и квалитетне испоруке електричне енергије корисницима преносног, односно дистрибутивног система. Дјелатност снабдијевања се такође регулише све до тренутка потпуног отварања тржишта, када ће свим купцима бити омогућено да стекну статус квалификованог купца, односно право да бирају снабдјевача.

Било да електроенергетско предузеће обавља дјелатност преноса, дистрибуције или снабдијевања, квалитет услуге коју пружа корисницима мреже односно купцима електричне енергије треба да буде у складу са потребама корисника / купца и њиховом спремношћу да такву услугу плате.

У овај раду је представљен преглед стања провођења Уговора о успостављању Енергетске заједнице у 5 земаља потписница Уговора о успостављању Енергетске заједнице: Србији, Босни и Херцеговини, Хрватској, Црној Гори и Македонији.

СТАЊЕ ПРОЦЕСА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ УГОВОРА О УСПОСТАВЉАЊУ ЕНЕРГЕТСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

2011. година је означила проширење процеса реформи, а све у складу са Уговором о успостављању Енергетске заједнице. Укупне реформе у електроенергетском сектору напредују. Тачније, законска основа је прилично напредовала, али је проблем и даље практична примјена.

Србија

Производња електричне енергије у 2011. години је била на нивоу од 41,266 TWh. Без нових постројења, домаћи произвођачи су били у стању да задовоље укупну потражњу која је порасла за 5 % у последњих пет година. У 2011. години у хидроелектранама је произведено 9,162 TWh, а термоелектране су испоручиле 32,104 TWh.

Трговину на велико електричном енергијом врши 45 предузећа поред ЕПС-а који једини има дозволу за снабдијевање тарифних купаца по регулисаним цијенама.

Србија заузима централну позицију у региону југоисточне Европе. Њен преносни систем граничи са осам сусједних система. Повезаност преко већине њених граница је добра и размјена електричне енергије са сусједним системима је значајна.

Сектор електричне енергије у Србији почео је са раздвајањем 2005. године, када је основана компанија Електромержа Србије (ЕМС) са задатком да одржава и управља преносним системом, одвајајући је од вертикално интегрисаног јавног предузећа Електропривреда Србије (ЕПС). Преостале активности се и даље обављају у оквиру ЕПС-а, која се састоји од 11 зависних привредних јединица, пет за производњу електричне енергије, укључујући и производњу из термоелектране-топлане, један рудник угља (лигнита) и пет за дистрибуцију електричне енергије и управљање дистрибутивним системом и снабдијевање, те трговину електричном енергијом. И ЕМС и ЕПС су у потпуности у државном власништву.

Активности на правном, функционалном и рачуноводственом раздвајању у оквиру ЕПС-а су појачане током 2010. године, тако да су дјелатности дистрибуције и снабдијевања организовани у пет компанија. Раније су правно и функционално раздвојене производне јединице. Рачуноводствено и функционално раздвајање дистрибуције и снабдијевања још увијек није реализовано.

Регулаторна агенција за енергетику (АЕРС) са правом да врши регулаторна овлашћења у електроенергетском сектору и прати тржиште електричне енергије, основана је и функционише од 2005. године.

Тржиште електричне енергије у Србији је званично отворено за све купце који нису у категорији домаћинства и њима је дозвољено да стекну статус квалификованог купца у складу са одлуком АЕРС. Такви купци могу слободно да бирају снабдјевача електричном енергијом. У практичном смислу то и даље остаје у домену теорије због значајне разлике између просјечне тржишне цијене и регулисане (тарифне) цијене електричне енергије коју пружа ЕПС-а. До данас, ни један купац у Србији није промијенио снабдјевача.

До усвајања новог Закона о енергетици у јулу 2011, енергетски сектор у Србији је регулисан Законом из 2004. године. Сходно томе, већина тренутно важећег секундарног законодавства се заснива на одредбама тог акта из 2004. године. У наредном периоду ће бити потребно значајно прилагођавање законодавног оквира са новим законом.

У погледу секундарног законодавства, усвојени су Уредба о условима испоруке електричне енергије, Правилник о условима у погледу стручног кадра и начину издавања и одузимања лиценци за обављање енергетских дјелатности; те Уредба о условима за стицање статуса повлашћеног произвођача електричне енергије и критеријумима за оцјену испуњености тих услова

АЕРС је усвојио сет правила, укључујући и Методологије за одређивање тарифних елемената за израчунавање цијена приступа и коришћења система за пренос односно дистрибуцију електричне енергије, Методологију за одређивање тарифних елемената за обрачун цијена електричне енергије за тарифне купце, Тарифне системе за приступ и коришћење система за пренос односно дистрибуцију електричне енергије, Тарифни систем за обрачун електричне енергије за тарифне купце, Методологију о критеријумима и начину одређивања трошкова

прикључка на систем за пренос и дистрибуцију електричне енергије, као и Одлуку о утврђивању минималне годишње потрошње електричне енергије којом се стиче статус квалификованог купца. АЕРС је такође одобрио Правила о раду преносног система (2008) и пет Правила о раду дистрибутивног система (2010), те Правила о раду тржишта (која до сада нису усвојена).

ЕМС као оператор преносног система и тржишта електричне енергије у Србији је одговоран за организовање годишњих, мјесечних и седмичних аукција за 50% укупно расположивог прекограничног преносног капацитета, осим на Српско-Мађарској граници на којој се од 2011. године организују заједничке аукције.

Новим Законом о енергетици надлежности регулаторног органа су проширене на одобравање мрежних тарифа, укључујући и тарифе за помоћне услуге. Они сада имају пуну надлежности неопходну за дефинисање захтјева за раздвајањем дјелатности, те да прате њихово спровођење, затим праћење транспарентности и конкуренције на тржишту, обезбеђивање недискриминације од стране оператора, као и усвајање правила за ефикасно отварање тржишта, укључујући и процедуру за промјену снабдијевача, праћење квалитета услуга, одобравање кодекса понашања регулисаних субјеката и правила за доделу капацитета, планове развоја мреже и усаглашавање програма регулисаних субјеката.

Босна и Херцеговина

Укупно инсталирани производни капацитети у Босни и Херцеговини су око 2 GW у хидроелектранама и 1,5 GW у термоелектранама. Укупна производња у 2011. години је износила 13,695 TWh. Лоше хидролошке прилике у 2011. години су довеле до тога да је производња у хидроелектранама у 2011. години износила тек 55% од производње у 2010. години. Иако су термоелектране произвеле 22 % више електричне енергије него 2010. године, укупно је произведено 12% мање електричне енергије него 2010. године.

У Босни и Херцеговини постоје 3 електропривреде од којих 2 (ЕП БиХ и ЕП ХЗХБ) раде у Федерацији БиХ и једна (ЕРС) у Републици Српској. У ЕРС-у је извршено правно раздвајање дјелатности производње и дистрибуције, док су електропривреде у Федерацији БиХ и даље вертикално интегрисане, укључујући производњу, дистрибуцију и снабдијевање електричном енергијом. Дјелатности дистрибуције и снабдијевања у Брчко дистрикту је у надлежности локалног, хоризонтално интегрисаног јавног предузећа „Комунално Брчко“.

Дистрибутивни губици су у просјеку испод 13% и резултат су инвестиција у мрежу, али и сталних и успјешних напора оператора дистрибутивних система у елиминацији крађе електричне енергије.

У Босни и Херцеговини постоје 3 регулаторна тијела. Државна регулаторна комисија за електричну енергију (ДЕРК) функционише на државном нивоу и има надлежности и одговорности над преносом електричне енергије, операцијама преносног система и међународном трговином електричном енергијом, као и над производњом, дистрибуцијом и снабдијевањем купаца електричне енергије у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине.

Два ентитетска регулатора, Регулаторна комисија за електричну енергију у Федерацији Босне и Херцеговине (ФЕРК) и Регулаторна комисија за енергетику Републике Српске (РЕРС) су задужена да регулишу производњу, дистрибуцију и снабдијевање електричном енергијом под њиховом јурисдикцијом. Ентитетски регулатори доносе тарифе и проводе тарифне поступке за предузећа у њиховој надлежности, те одлучују о крајњим цијенама за неквалификоване (тарифне) купце, те одређују дистрибутивну мрежну тарифу. Такође, додијељују дозволе за рад предузећима у њиховој надлежности. Дозволе су важеће на територији Босне и Херцеговине.

Иако правни и регулаторни оквир генерално подржава снабдијевање потрошача на цијелој територији Босне и Херцеговине, у пракси је тржиште енергије подијељено дуж граница електропривреда – између 2 ентитета (Република Српска и Федерација БиХ), између дистрибутивних подручја 2 електропривреде у Федерацији БиХ и дуж граница Брчко дистрикта.

Преносна мрежа је добро развијена и повезана са сусједним системима, и то са Хрватском, Србијом и Црном Гором на 400 kV напонском нивоу. Губици у преносној мрежи су испод 2 %. Преносни систем је у потпуности правно раздвојен. Структурно се састоји од 2 компаније – Независног оператора система НОС БиХ и преносне компаније „Електропренос - Електроприенос“ која је власник преносне инфраструктуре. Обје компаније раде под одвојеним правним оквирима, који су усвојени на државном нивоу. НОС БиХ је задужен за управљање интерконекцијом са сусједним операторима система и алокацију прекограничних капацитета.

Основни закони у Федерацији БиХ су Закон о електричној енергији (усвојен 2002. године, уз измјене и допуне у 2005. и 2009. године) и Закон о примјени тарифног система (усвојен 2004. године). ФЕРК је усвојио и Правилник о јавним расправама и рјешавању захтјева и жалби,

Правилник о заштити повјерљивих информација, Правилник за издавање дозвола – лиценци, Правилник за тарифну методологију и тарифне поступке, Правилник о стицању статуса квалификованог купца, те Опште услове за испоруку електричне енергије.

У Републици Српској на снази су Закон о енергетици (усвојен 2009. године) и Закон о електричној енергији (пречишћени текст из 2008. године, са измјенама и допунама у 2009. и 2011. години). РЕРС је усвојила Правилник о тарифној методологији и тарифним поступку, Правилник о методологији за утврђивање накнаде за прикључење на дистрибутивну мрежу, Опште услове за испоруку и снабдијевање електричном енергијом, Правилник о издавању дозвола, Правилник о извјештавању, Правилник о повјерљивим информацијама, Правилник о јавним расправама и рјешавању спорова и жалби, те Правилник о квалификованом купцу, Такође, РЕРС је дала сагласност на Дистрибутивна мрежна правила.

Сви купци прикључени на дистрибутивну мрежу, као и већина купаца прикључених на преносну мрежу се снабдијевају по регулисаним цијенама, без подстицаја да промјене снабдјевача. Једино 2 највећа потрошача електричне енергије (Алуминиј Мостар и БСИ Јајце), наручују око 10% своје потрошње на тржишту електричне енергије, док се остало снабдијевају по регулисаним цијенама.

Релативно мали напредак је забележен током 2010. и 2011. године. Једини значајан напредак се односи на снабдијевање електричном енергијом Брчко дистрикта. Уз учешће Европске комисије и Секретаријата, спроведени сет законских мјера резултирао је усвајањем прелазног решења за снабдијевање Брчко дистрикта за 2011. (прошириво и за 2012.) у форми годишњег велепродајног споразума са ЕРС. Државна регулаторна комисија за електричну енергију ДЕРК је овлаштена да додијели дозволе за обављање дјелатности дистрибуције и снабдијевања, као и да усвоји регулисане цијене за купце у Брчко Дистрикту. Крајем 2011. године су усвојени тарифни ставови за тарифне (неквалификоване) купце из категорије домаћинства, те тарифни ставови за услуге дистрибуције електричне енергије.

Правила за управљање загушењима на интерконекцијама су значајно побољшана у 2010., када је ДЕРК одобрио аукцијска правила заснована на тржишним принципима. Понуђачи морају да поседују дозволу за трговину издату од стране ДЕРК-а. Аукцијска правила и резултати аукција се објављују на веб сајту НОС БиХ.

Тарифе за коришћење преносне и дистрибутивне мреже као и за помоћне услуге су такође доступне на веб страницама одговарајућих регулаторних органа. Најновије тарифе преноса су усвојене у мају 2010., те измјењене у јануару 2012. године (са примјеном од 01.02.2012.) и обухватају трошкове за декларисани извоз.

Хрватска

Електране у Хрватској су у 2010. години произвеле 13.28 TWh, углавном захваљујући рекордној производњи хидроелектрана од 8,3 TWh. Учешће термоелектрана пало је са 53% у 2008. на 43% у 2010. години. Удио вјетра је више него удвостручен током последњих година, од 0,4 % на 1% у 2010. Око 75% од годишње потражње у 2010 је обезбјеђено из сопствених извора електричне енергије. Преосталих 25% од годишње потражње је обезбјеђено из увоза, у којима је из словеначке НЕ Кршко (ХЕП посједује и користи 50 %) обезбјеђено 15% годишње потражње.

Укупна потражња за електричном енергијом потрошача у Хрватској у 2010. је достигла 17.78 TWh. Губици су релативно ниски и износе 2.18% у преносном систему и 9,3% у дистрибуцији.

Хрватска је извршила правно раздвајање свих дјелатности везаних за тржиште од мрежних операција у сектору електричне енергије, са изузетком оператора дистрибутивног система, који такође делује као снабдјевач електричном енергијом неквалификованих (тарифних) купаца.

Државна холдинг компанија Хрватска електропривреда (ХЕП) је једини власник имовине и матично предузеће за неколико енергетских предузећа са хоризонтално и вертикално интегрисаним активностима у енергетском сектору. Поред дистрибуције електричне енергије и јавног снабдијевања које обавља оператор дистрибутивног система (ХЕП - оператер Дистрибуцијског сустава или ХЕП - ОДС), ХЕП обухвата и компанију за рад преносног система (ХЕП -оператер Пријеносног сустава или ХЕП - ОПС), снабдијевање електричном енергијом (ХЕП - Опскрба), производњу електричне енергије (ХЕП - Производња) и трговину електричном енергијом на велико (ХЕП - трговина).

Оператор преносног система ХЕП – ОПС врши додјелу прекограничних капацитета хрватског електроенергетског система, који је релативно добро повезан (на 400 kV) са сусједним системима Мађарске, Србије, Босне и Херцеговине и Словеније.

Главни законодавни оквир за електроенергетски сектор у Хрватској обухвата више енергетских закона попут Закона о регулисању енергетских активности (2004, допуњен 2007), Закона о

енергији (2001, допуњен 2004, 2007, 2008 и 2010) и Закона о тржишту електричне енергије (2004, допуњен 2007, 2008 и 2011). 2009. године. Скупштина је усвојила Стратегију развоја енергетике у Хрватској која покрива период до 2020. године. Поред тога, Влада РХ је издала уредбу о дозволама за обављање енергетских дјелатности (2007) и Директиве о важењу дозвола за обављање енергетских дјелатности (2009.).

Регулаторна агенција за енергетику ХЕРА је оперативна од 2004. и овлашћена да регулише активности од јавног интереса у сектору електричне енергије, топлотне енергије, гаса и нафте / нафтних деривата.

Хрватска је тренутно у процесу израде нових закона о енергији, тржишту електричне енергије и енергетском регулатору са циљем да их усклади са трећим пакетом директива, а као дио својих обавеза за приступање ЕУ. Нови захтјеви за раздвајањем, побољшање независност и повећање овлашћења за ХЕРА и мјере у вези са малопродајним тржиштем а у смислу заштите потрошача, даљинско читање, паметне мреже и функционисање малопродајног тржишта су основне ставке у овим нацртима.

Мрежне накнаде утврђене од стране ХЕРА у 2010. години и даље су на снази без промјена. Проблеми у вези са повећањем цијена због отварања тржишта су ријешени Одлуком Владе о спровођењу мјера за ублажавање пораста цијена електричне енергије грађанима и домаћинствима (2008, 2009., 2010.).

У 2011. години, ХЕРА је усвојила методологију за пружање услуга балансирања електричне енергије у електроенергетском систему.

У децембру 2010. године оператор преносног система ХЕП - ОПС објавио је измјене и допуне својих правила о расподјели и коришћењу прекограничних преносних капацитета, а на основу захтјева ХЕРА-е. Ова правила уводе заједничку аукцијску процедуру са словеначким и мађарским мрежним оператерима у годишњим, мјесечним и дневним аукцијама. Нова правила дефинишу одговорност ХЕП - ОПС да спроводи годишње, месечне или дневне аукције за капацитетом на интерконекторима са Словенијом (правац Словенија - Хрватска), и да спроводи годишње и мјесечне аукције за капацитет у оба смјера на интерконекторима са Мађарском.

Хрватска је већ постигла напредни ниво усклађености њеног правног и регулаторног оквира у већини области обухваћеним правним тековинама Енергетске Заједнице.

Што се тиче постојећег правног оквира, главна брига се односи на најновије измјене Закона о тржишту електричне енергије из јануара 2011. године, којим је омогућена испорука електричне енергије страним лицима, под условима дефинисаним од стране владе и по цени утврђеној од стране ХЕРА-е. Ова одредба доводи до дискриминације између различитих група потрошача и није у складу са шемом реципроцитета Директиве 2003/54/ЕЦ. Такође је проблематично и није у складу са правилима државне помоћи.

Црна Гора

Укупан инсталирани капацитет за производњу електричне енергије у Црној Гори у 2010. години био је 685 MW у хидроелектранама и 210 MW у термоелектрани Пљевља. Након недавне рехабилитације, капацитет ТЕ Пљевља је повећан на 218,5 MW. Укупна бруто производња електричне енергије је у сталном порасту и достигла је 4.021 GWh у 2010. години. То је било довољно да задовољи домаћу потражњу на годишњем нивоу. Поред домаће производње постоји и дугорочни уговор између производне компаније Црне Горе ЕПЦГ и ЕПС (Србија) у вези са уступком ЕПС-у дијела капацитета ХЕ Пива (342 MW припадају електроенергетском систему ЕПЦГ).

Службено, електропривредна компанија у Црној Гори је предузеће Електропривреда Црне Горе (ЕПЦГ), којим управља мањински власник, италијанска компанија А2А. ЕПЦГ је још увијек вертикално интегрисана и обавља дјелатности производње, дистрибуције и снабдијевања.

Дистрибутивни губици су још увијек изнад 19%, али су пали са нивоа од 23 % колико је било прије приватизације 2009. године.

Оператор преносне мреже Црногорски електропреносни систем (ЦГЕС) је правно раздвојена компанија која посједује и управља преносном мрежом и дјелује као оператор тржишта. Преносни систем Црне Горе је повезан на 400 kV са Албанијом, Босном и Херцеговином, а на 220 kV са системом Србије. Преносни губици су око 2,7 %.

Правни оквир за сектор електричне енергије у Црној Гори дефинисан је Законом о енергетици који је усвојен у априлу 2010. године. Национална регулаторна агенција за енергетику РАЕ Црне Горе је овлашћена да регулише и надгледа тржиште електричне енергије, гаса и нафте.

Секундарно законодавство које је развијено прије усвајања новог Закона о енергетици и даље је актуелно, и обухвата методологију за одређивање фер и разумне накнаде за прикључење на

дистрибутивну мрежу (2009), Правила о снабдијевању електричном енергијом (2009), Правилник о надзору над радом и пословањем енергетских субјеката (2008) и Правила за приступ треће стране преносној и дистрибутивној мрежи (2007, са измјенама у 2009).

Према одредбама новог закона, Привремени кодекс мреже (2005.), Привремени дистрибутивни кодекс (2005.), Тржишна правила (2009.), Правила о снабдијевању електричном енергијом (2009.) и Правила за оснивање и рад тржишта електричне енергије (2009.) ће морати бити ажурирана.

Нови Закон о енергетици захтјева усаглашавање и израду близу 50 подзаконских аката које треба развити и усвојити Влада, Министарство, РАЕ и оператори система. Тренутно, секундарно законодавство је у процесу прилагођавања, укључујући правила за промјену снабдијевача, именовање резервног снабдијевача, методологије за одређивање мрежних тарифа, поступак за нове капацитете, мрежне кодове, правила балансирања итд.

У претходном периоду овлаштене институције су развиле и усвојиле 15 подзаконских аката. Од тога РАЕ је усвојила Правила о условима и поступку промјене снабдијевача квалификованих купаца електричне енергије, Правила за рјешавање спорова путем арбитраже, Правила о начину и условима за издавање, измјену и одузимање лиценци за обављање енергетских дјелатности, Раздвајање рада оператора тржишта од рада јавног снабдјевача, Методологија за утврђивање регулаторног прихода јавног снабдјевача и регулисаних тарифа за снабдијевање електричном енергијом, те цијене за коришћење преносног и дистрибутивног система (усвојено у фебруару 2012. године). Министарство економије је усвојило Правилник о критеријумима за издавање енергетске дозволе, образац захтјева и регистар енергетских дозвола. Оператор преносног система ЦГЕС је објавио методологију за утврђивање цијене и услове за прикључење на преносни систем.

Неколико правилника који су урађени у складу са претходним Законом о енергији се разматрају и у наредном периоду ће се прилагодити новом Закону. У току је рад на још 18 нових подзаконског акта. РАЕ ради на Правилнику о тајности података за оператере система, Методологији за утврђивање накнаде за коришћење директних линија и Методологији за утврђивање цијена за помоћне и системске услуге и услуге за балансирање система.

Иако је рок истекао у новембру 2010, Оператор дистрибутивног система још увијек није развио Кодекс мјерења, док оператор преносног система није развио правила о транспарентности пословања и тржишно заснован приступ преносним капацитетима. Такође, оператори система дужни су да развију и добију сагласност на програм мјера у циљу обезбјеђивања недискриминаторног приступа систему.

Влада такође касни са усвајањем одређених правила у својој одговорности у року који је дефинисан у Закону, као што су Одлука о оснивању оператора тржишта и Одлука о именовању јавног снабдјевача.

Иако је већина законских препрека за отварање тржишта уклоњено новим Законом о енергетици, који предвиђа да сви потрошачи осим потрошача из категорије домаћинства постану квалификовани купци електричне енергије, као и да потрошачи из категорије домаћинства постану квалификовани од 01.01.2015. године, сви потрошачи, укључујући и оне који нису из категорије домаћинства, још увијек задржавају право да се снабдијевају од актуелног снабдијевача по регулисаним цијенама.

Веома важан дио законодавства, а који недостаје, је Правилник о методологији за израду енергетског биланса. Као последица тога, Црна Гора је једина земља потписница Уговора, без додијелене надлежности и одговорности за извјештавање о енергетским токовима.

Што се тиче методологије за одређивање тарифе у преносној мрежи, није довољно јасно како ће се користити приход од загушења. У најновијој одлуци РАЕ о преносним тарифама, приход од загушења није узет у обзир. Тарифа за квалификоване купце прикључене на преносну мрежу није довољно транспарентна, нпр у вези са наплатом реактивне енергије. Поред тога, трошкови енергије за снабдијевање на високонапонском нивоу су различити за поједине кориснике. Оваква недоследност омета даље отварање тржишта.

Македонија

Укупна количина електричне енергије потребна да покрије домаће потребе у Македонији у 2010. години износила је 8.328 GWh. Производња из домаћих производних објеката у истој години је достигла ниво од 6.600 GWh, што је покрило готово 80 % потражње, док се преосталих 20% набавило из увоза. Чак 4.283 GWh, или скоро 65% властите производње електричне енергије је произведено у термоелектранама на лигнит / нафту. У хидроелектранама капацитета 528 MW

произведено је 86 % више у поређењу са 2009. годином. Већина домаће производње је и даље концентрисано у једној компанији која је у државном власништву, ЕЛЕМ.

Дистрибуцију и снабдевање електричном енергијом врше две компаније, од којих су обе у исто вријеме оператори дистрибутивних система и јавни снабдијевачи. EVN Македонија је власник већине дистрибутивних средстава у Македонији и снабдијевач тарифних купаца на територији коју покрива. Удио EVN-а је око 90% од укупно испоручене електричне енергије путем дистрибутивне мреже у Македонији, а њена продаја износи више од 98 % од укупне продаје тарифним купцима. Производна компанија у државном власништву ЕЛЕМ има дозволу за обављање дјелатности дистрибуције електричне енергије на малом простору, са потрошњом од око 660 GWh годишње, као и за снабдијевање тарифних купаца у својој области са око 80 GWh. Укупни губици у дистрибуцији су регистровани на нивоу од 17 % у 2010. години.

Компанија у државном власништву МЕПСО управља преносним системом, али је такође одговорна за диспечинг и балансирање. МЕПСО има дозволу за оператора тржишта. Губици у преносној мрежи су на нивоу од 2,4% (2010.).

Преносни систем је повезан са системима Бугарске и Грчке преко 400 kV водова. Изградња 400 kV интерконекције са Србијом је у току на српској страни, и МЕПСО је планирао да почне са изградњом на својој територији током 2012. године. Веза са системом Албаније се разматра већ дужи временски период.

Енергетски сектор, укључујући и сектор електричне енергије у Македонији је регулисан Законом о енергетици из 2011. године. Енергетска регулаторна комисија ЕРЦ је оперативна од 2003..

Секундарно законодавство је углавном увео ЕРЦ. То укључује Правилник о тарифама електричне енергије за тарифне купце, Правилник о одређивању регулисаних прихода и просјечне царине за Оператора преносног система, Правила за снабдијевање електричном енергијом тарифних купаца за Оператора тржишта и Оператора дистрибутивног система, Начин, услови и поступак за издавање, мијењање, проширење и одузимање дозвола, Начин и услови за регулисање цијена електричне енергије, Начин и услови за утврђивање и одобравање подстицаја за електричну енергију из обновљивих извора енергије, Услови за снабдијевање, Услови, начин и поступак за добијање статуса квалификованог купца. ЕРЦ је одобрио Мрежна правила за пренос електричне енергије и Мрежна правила за дистрибуцију електричне енергије. У јулу 2011. године ЕРЦ је одобрила нова правила за доделу прекограничног капацитета као што је предложила МЕПСО, као и Привремена (прелазна) правила за годишњу, мјесечну и седмичну додјелу прекограничних капацитета. ЕРЦ је дао у јавну процедуру и нацрт Правилника о привилегованим произвођачима електричне енергије.

У погледу отварања тржишта електричне енергије, од 2007. године сви корисници повезани на 110 kV (под условом да не обављају јавне услуге) су квалификовани за промјену снабдијевача и немају право да се снабдијевају по регулисаним цијенама. Постепено ширење ове шеме засноване на напонским нивоима је предвиђено у периоду до 2015., а све са циљем постизања потпуног отварања тржишта за све купце, укључујући и домаћинства.

Нови Закон о енергетици је усвојен у јануару, и ступио је на снагу у фебруару 2011. године. Овај закон представља велики корак ка неопходној реформи енергетског сектора у земљи.

Новим Законом је коригован дио који се односи на третман транзита електричне енергије и правила приступа трећих лица и изузетке, услуге балансирања итд. Такође је значајно ојачао регулаторно тијело ЕРЦ, дајући јој надлежности потребне за ефикасно регулисање и надгледање функционисања тржишта електричне енергије у Македонији.

За купце из свих категорија осим из категорије домаћинства тржиште још увијек није потпуно отворено као што се захтјева Директивом 2003/54/ЕЦ. Добро рјешење је то што Закон о енергетици не дозвољава квалификованим купцима да се снабдијевају по регулисаним цијенама. Тренутно, сви потрошачи (има их мање од 10) који су прикључени на преносну мрежу се снабдијевају на отвореном тржишту. За преостале купце (осим купаца из категорије домаћинства), нови Закон предвиђа постепено отварање тржишта и прелазни период у зависности од постепеног усвајања подзаконских аката.

Процес усвајања подзаконских аката такође пружа шансу да се исправе ранији недостаци као што су недостатак одређивања тарифа за дистрибутивну мрежарину базирану на трошковном принципу, а узимајући у обзир и трошкове проузроковане крађом електричне енергије, затим правила за балансирање и пружање услуга за балансирање, правила о сигурности снабдијевања / хитним случајевима, правилно праћење увоза електричне енергије, итд.

Правила МЕПСО-а која се примењују на аукцију за годишњу алокацију капацитета интерконекције су значајно побољшана. До сада наметнута аукцијска такса треба да буде укинута. Међутим, МЕПСО још увек наплаћује прекомјерну преузету реактивну електричну енергију корисницима везаним за свој систем на основу билатералних уговора, иако ЕРЦ још увијек није одредио ни одобрио цијене за прекомјерно преузету реактивну електричну енергију.

ЗАКЉУЧАК

Електрична енергија је роба која има своју цијену.

Производња електричне енергије је дјелатност чији је производ потребно допремити до крајњег корисника/купца. Испорука и снабдијевање електричном енергијом су услуге које морају задовољити задате параметре континуитета и квалитета.

Реструктурирање енергетског сектора у целини, па и електроенергетског сектора, незаустављив је процес који за циљ има рационализацију трошкова производње, преноса, дистрибуције и снабдијевања електричном енергијом, објективизацију цијена условљену тржишним условима пословања, уз нарастање и институционализовање свијести о потреби заштите животне средине и подизање степена искориштености расположивих обновљивих извора енергије.

У условима монопола концентрисаног у моћним државним компанијама енергетски сектор се уљуљкао у властитој сигурности, при чему је неефикасност покривао нетранспарентном цјеновном политиком.

Да је реформа енергетског сектора неопходна постало је неупитно, али је упркос свему сам процес напредовао споро, јер је за многе то било нешто сасвим ново - пут у непознато, при чему су знања о реформи и отварању тржишта била скромна. Реформа је поставила енергетске субјекте, државну администрацију и купце у нову ситуацију за коју нису били спремни.

За промјене је било неопходно постојање политичке воље исказане доношењем планова за реструктурирање електроенергетског сектора и закона чија је примјена обезбјеђивала неопходан оквир за правну, регулаторну и институционалну реформу сектора.

Уведене су категорије квалификованих и неквалификованих произвођача, квалификованих и неквалификованих купаца. Утврђене су обавезе, овлашћења и одговорности по питању управљања електроенергетским системом, управљања преносним капацитетима и оперативног управљања тржиштем. Изналазе се механизми подстицања улагања у нове производне капацитете, при чему је значајна пажња усмјерена на обновљиве изворе електричне енергије. Успостављање тржишта електричне енергије није императив у погледу пласмана производа, него у погледу оптимизације услова под којим ће иста бити допремљена до крајњег купца, као и транспарентности политике утврђивања цијене електричне енергије. Отварање тржишта електричне енергије не значи и безусловно мање цијене електричне енергије, о чему свједоче и искуства земаља у којима је остварен висок степен његове отворености. Оно што је неспорно је чињеница да успостављање тржишта електричне енергије јесте гаранција објективизације цијене електричне енергије која мора бити одраз оптимизираних трошкова њене производње, преноса, дистрибуције и испоруке крајњем купцу, а поступак утврђивања цијена мора бити транспарентан.

На крају, намеће се закључак да су све земље потписнице Атинског меморандума и Уговора о успостављању енергетске заједнице прихватиле обавезе и ушле у поступак реализације активности које из њега проистичу.

Све поменуте активности неопходно је синхронизовати до мјере задовољства произвођача брзином поврата уложеног и оствареним профитом, омогућавања остваривања функције преноса и дистрибуције у складу са задатим параметрима квалитета и континуитета, мотивисаности снабдјевача да се у условима отвореног тржишта електричне енергије избори за властитог крајњег купца и учини га задовољним извршеном услугом.

Временом, идући различитим путевима, брже или спорије, доћи ће се до јединственог циља - јединственог тржишта електричне енергије које ће функционисати на јединственим принципима, што подразумева да ће у новоуспостављеним односима произвођачи пронаћи свој интерес, принципи тржишне размјене електричне енергије између различитих система бити јасни и прихватљиви, снабдјевачи равноправни на тржишту једнаких шанси, а крајњи купац уредно снабдијевен под условима које ће бити у ситуацији сам одабрати.

ЛИТЕРАТУРА

1. А. Таушан, 2010., „Стање процеса дерегулације, реструктурирања и приватизације електропривреда у југоисточној Европи“, ФТН Нови Сад, магистарски рад
2. Energy Community Secretariat, 2011., „Annual report on the implementation of the Acquis under the Treaty establishing the Energy Community”